

СЕКЦІЯ 8. КУЛЬТУРА ГІДНОСТІ ТА МОРАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ СУСПІЛЬСТВА

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-623-5-34>

КУЛЬТУРА ГІДНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Гончарова О. С.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

Брагіна Т. М.

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри народної хореографії та теорії танцю
Харківська державна академія культури
м. Харків, Україна*

Брагін Ю. А.

*кандидат культурології, доцент,
доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін
Державний біотехнологічний університет
м. Харків, Україна*

Сучасний світ характеризується зростанням кількості збройних конфліктів, що супроводжуються не лише фізичним насильством, а й глибокими антропологічними трансформаціями. У цих умовах особливого значення набуває поняття людської гідності як фундаментальної категорії моральної, політичної та культурної реальності. Війна ставить під загрозу саму основу людського існування, але водночас актуалізує гідність як форму опору дегуманізації.

У філософсько-антропологічному вимірі гідність виступає як невід'ємна властивість людини, що визначає її статус як морального суб'єкта. Вона не зводиться до соціального визнання або правового

статусу, а має онтологічний характер, будучи внутрішньою характеристикою людського буття. Ще у класичній етичній традиції гідність осмислювалася як те, що робить людину самоцінною істотою, здатною до автономного морального вибору. У модерній філософії, зокрема в етиці І. Канта, гідність пов'язується з раціональністю та здатністю діяти відповідно до морального закону, що підносить людину над світом речей і засобів [2, р. 561]. Сучасні філософсько-антропологічні підходи розширюють це розуміння, наголошуючи на універсальності гідності як базового принципу людського співіснування. Вона притаманна кожній людині незалежно від її соціального статусу, культурної належності, політичних переконань чи життєвих обставин. Гідність постає як фундамент прав людини, але водночас виходить за межі юридичних формулювань, оскільки пов'язана з внутрішнім відчуттям власної цінності та здатністю до самовизначення. Важливо підкреслити, що гідність має не лише індивідуальний, а й міжсуб'єктний вимір. Вона формується і підтримується в процесі взаємного визнання, про що свідчать сучасні соціально-філософські теорії. У цьому сенсі гідність не є ізольованою властивістю індивіда, а існує в просторі соціальних відносин, де вона може як утверджуватися, так і заперечуватися.

В умовах війни ця універсальність зазнає серйозного випробування, оскільки насильство спрямоване не лише на фізичне знищення, а й на символічне приниження та дегуманізацію. Людина в ситуації війни часто редукується до функції – «ворога», «жертви», «ресурсу», що підриває її суб'єктність. Практики насильства, пропаганди, мови ворожнечі спрямовані на знецінення людського життя, руйнування моральних орієнтирів і розмивання межі між допустимим і недопустимим [4]. Водночас саме в таких граничних умовах гідність виявляється як внутрішній ресурс спротиву. Вона дозволяє людині зберігати відчуття власної цінності навіть у ситуації крайньої вразливості, протистояти дегуманізації та утверджувати свою суб'єктність. Таким чином, гідність постає не лише як онтологічна даність, але й як екзистенційне завдання, постійне підтвердження людяності в умовах, що її заперечують.

Війна створює ситуацію граничного досвіду, в якій людина стикається з насильством, страхом і втратою. Це досвід, що виходить за межі повсякденності й порушує звичні моральні, соціальні та екзистенційні орієнтири. У таких умовах гідність набуває нового змісту – як здатність зберігати людяність навіть у ситуації крайнього зла, коли сама можливість морального вибору здається звуженою або підваженою. Війна руйнує інституційні та культурні механізми, що зазвичай підтримують гідність: правові системи, соціальні гарантії, норми співжиття. Людина опиняється в ситуації, де базові права можуть ігноруватися, а життя знецінюватися. Насильство в умовах війни часто має не лише фізичний, а й символічний характер: воно спрямоване на приниження, позбавлення голосу, зведення людини до об'єкта [1, р. 413]. Саме тому війна є простором системної

дегуманізації, де гідність стає вразливою та піддається руйнуванню. Водночас війна відкриває інший, парадоксальний вимір гідності як внутрішнього ресурсу спротиву. У ситуаціях граничного випробування людина може актуалізувати здатність до морального самоствердження, навіть тоді, коли зовнішні обставини цьому суперечать. Історичний досвід показує, що навіть у найжорстокіших умовах – у полоні, під окупацією, в умовах насильства – люди здатні зберегти почуття власної гідності через солідарність, взаємодопомогу, моральний вибір і відповідальність.

Феномен «політики гідності» демонструє, що порушення гідності може ставати чинником мобілізації та опору. Досвід приниження, несправедливості та насильства часто трансформується у прагнення до відновлення справедливості, свободи та визнання. У цьому сенсі гідність перестає бути лише індивідуальною характеристикою і набуває колективного виміру, стаючи основою суспільної солідарності та політичної дії. Саме через усвідомлення порушеної гідності формуються рухи опору, громадянська активність і готовність до самопожертви заради спільного блага. Особливого значення набуває символічний аспект відновлення гідності [4]. Йдеться про повернення голосу, права на власний наратив, можливості свідчити про пережитий досвід. У цьому процесі важливу роль відіграють культура, мистецтво, публічна історія, які дозволяють трансформувати травматичний досвід у змістовні форми пам'яті та ідентичності. Таким чином, війна є амбівалентним простором, у якому одночасно відбуваються процеси руйнування і відновлення гідності. Вона оголює вразливість людського існування, але водночас актуалізує гідність як центральну цінність, без якої неможливе ані індивідуальне виживання, ані відновлення соціального порядку. У цьому полягає її глибокий філософсько-антропологічний парадокс.

У сучасних умовах формується особливий тип культури – культура гідності, яка ґрунтується на визнанні безумовної цінності кожної людини та її права на свободу, самореалізацію і участь у суспільному житті. Вона постає як відповідь на досвід війни, насильства та дегуманізації, трансформуючи індивідуальне переживання гідності у колективну практику опору. У цьому сенсі культура гідності є не лише етичним ідеалом, а й реальною формою соціальної дії, що забезпечує збереження людяності в умовах руйнування звичних норм та інституцій. Передусім культура гідності проявляється у практиках солідарності та взаємодопомоги, які стають фундаментом суспільної стійкості. В ситуації військового конфлікту, коли офіційні інститути часто виявляються ослабленими або перевантаженими, саме горизонтальні зв'язки між людьми, довіра, підтримка, готовність діяти разом формують альтернативну моральну спільноту [3]. Ця спільнота ґрунтується не на формальних правилах, а на етичному визнанні іншого як рівного і цінного. На цій основі розгортаються волонтерські практики як одна з найвиразніших форм культури гідності. Волонтерство виходить за межі обов'язку чи інституційної

відповідальності й постає як акт свідомого морального вибору. Воно засвідчує здатність людини брати відповідальність за іншого, діяти в інтересах спільного блага та підтримувати тих, хто опинився у вразливому стані. Таким чином, волонтерський рух стає не лише соціальним феноменом, а й важливим антропологічним свідченням збереження гідності в екстремальних умовах. Важливим виміром культури гідності є також формування публічних наративів пам'яті. Через них суспільство осмислює досвід війни, надає значення стражданню і втратам, зберігає імена та історії тих, хто постраждав або загинув. Ці наративи протистоять знеособленню та забуттю, відновлюючи гідність жертв, інтегруючи травматичний досвід у колективну ідентичність. Пам'ять у цьому контексті стає не лише формою збереження минулого, а й етичним актом визнання. Загалом культура гідності виконує функцію морального відновлення суспільства. Вона сприяє відновленню довіри, формуванню нових форм солідарності та переосмисленню цінностей у посттравматичних умовах. Пережитий досвід насильства не зникає, але в межах цієї культури він трансформується у джерело смислу, що дозволяє суспільству рухатися від стану руйнування до стану творення.

Отже, в умовах війни гідність постає як ключова антропологічна та соціокультурна категорія, що визначає не лише внутрішню цінність людини, а й можливість збереження людяності в ситуаціях граничного випробування. Попри руйнівний характер війни та її дегуманізуючі практики, гідність виявляється як потужний ресурс індивідуального й колективного опору. Вона трансформується з внутрішньої характеристики особистості у фундамент солідарності, громадянської активності та культури пам'яті. Саме через утвердження культури гідності суспільство здатне не лише протистояти насильству, а й відновлювати моральні орієнтири, формуючи підґрунтя для подальшого розвитку в поствоєнний період.

Література

1. Galvin K., Todres L. Dignity as Honour-Wound: An Experiential and Relational View. *Medicine, Health Care and Philosophy*. 2015. Vol. 18. P. 410–418.
2. Hasenclever A. Human Dignity and War. *The Cambridge Handbook of Human Dignity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. P. 559–571.
3. Lebech M. On the Human in Human Dignity. *Philosophies*. 2023. Vol. 9, No. 5. Article 157. DOI: <https://doi.org/10.3390/philosophies9050157>
4. Sulmasy D. P. Dignity as a Relational and Ontological Concept. *Philosophy, Ethics, and Humanities in Medicine*. 2026. DOI: <https://doi.org/10.1186/s13010-025-00207-w>